

**EUROPA: ŠTO OČEKIVATI?**

# Uvodne napomene

Temat ovoga broja posvećen je Europi. Prilikom prvih dogovora početkom ljeta 1995. godine, položaj Hrvatske prema Vijeću Europe najbolje bi se opisao izriječkom: *Certus quod, incertus quando!* Do prijama će doći, no neznano kada! Ipak, tijekom naručivanja radova za ovaj temat, nasreću, do prijama je i došlo. Hrvatska je, u listopadu 1996. godine, postala članicom Vijeća Europe. Ta činjenica nije ni u čemu izmijenila osnovnu zamisao o tematu; promijenila je tek njegov naslov iz "Europa: povijest ideje i dostignuća", u "Europa: što očekivati?".

Temat smo pokušali organizirati kao uvodni odgovor na pitanje s kojim se suočava sociolog u Hrvatskoj danas: što je to koncept "Europe"?, kako ga opisati, klasificirati, kako se suočiti s pokličima političkih djelatnika kao što su: "Mi smo Europa", "Mi smo tamo oduvijek bili", "Mi smo predzide...", ali i s uvjerenjima da nam tamo nije mjesto? Što je ta Europa danas, osim što je za mnoge mitsko mjesto pripadanja?

Odlučili smo se za tvrdnju koju je iznio, na kraju svoga eseja, profesor Tony Judt: Europa je više od geografskog pojma, ali i manje od odgovora. Europi, naime, pripadamo; no u njoj je zaludno tražiti odgovore na naše probleme, ukoliko odgovore ponajprije ne budemo nalazili u nama samima, u političkoj zajednici, u Hrvatskoj.

S tim smo uvjerenjem pristupili izboru gradiva za ovaj temat: odabrali smo jednog predsjednika države, jednog američkog politologa specijaliziranog za Europu, te tri domaća autora koji se bave tipičnim suvremenim europskim temama (nacijama, intelektualcima, migracijama).

Vaclav Havel govori o Europi nade, Tony Judt o Europi kao iluziji, Vjeran Katunarić o preslikavanju i komplementarnosti njezinih naizgled suprotstavljenih ideologija, Rade Kalanj o Europi-posredniku između autonomnih kulturnih univerzuma (intelektualaca) te Silva Mežnarić o odgovornosti Europe prema novim društvima njezina Istoka i Juga.

Dva su uvodna eseja, Havelov i Judtov, pretiskana iz *New York Review of Books*; za promptni odgovor na našu zamolbu i dozvolu za prijevod, ovom se uglednom listu najljepše zahvaljujemo.

Pripremanje ovog temata bilo je i svojevrsan test o sličnosti, razlikama u konceptualizaciji Europe budućnosti u humanista i sociologa; članke nismo naručivali, autorima smo samo spomenuli u kakvom će se društvu naći (Havel, Judt) te što bi bio cilj temata. Prema našoj ocjeni, rezultat je opravdao takav pristup. Neovisno jedan od drugoga, autori su postavili gotovo usuglašena osnovna pitanja, izabrali vrlo slične domene koncepata te predložili slična rješenja i politike za glavne europske probleme današnjice.

Osnovna pitanja koja danas možemo postaviti u promišljanju Europe, prema autorima, jesu: njezina uloga u prošlosti, posljedice te uloge za dijagnozu sadašnjosti, odgovornost Europe za budućnost vlastite cjelovitosti, osnovni akteri budućnosti Europe, sposobnost Europe da se suoči sa svojom kulturnom i civilizacijskom raznolikošću.

Primjereno pitanjima predložene su i osnovne domene koncepata u promišljanju Europe budućnosti, koje bi bile: središta modernizacije, povijest modernizacije i kontrola periferije, zajedničke vrijednosti, zajedničke institucije, težište i središte Europe, identitet, granice cjeline, drugačijost i multikultura, akteri sporazumijevanja i akteri razdora, slobodan građanin, civilno društvo, novi kolektivismi, univerzalizacija i partikularnost, kultura, autonomija, intelektualci, humanisti, klase.

U svih autora Europa ima svoju priču o prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Ta priča nije nimalo ohrabrujuća; njezina je uloga i bila da se razmišljanje o Europi rastereti mitova i "političke korektnosti", kako to reče profesor Judt. Rasterećena, ta priča o Europi pokazuje prije svega, da pripadati europskome svijetu znači prije svega odgovornost. Odgovornost istodobno za navlastitost i cjelinu; kako Europa dosada nigdje nije njegovala takav obrazac opstojanja, naprotiv; ograđivala se od njega, svi se nalazimo na istom poslu - približavanja različitih - i nitko nema pravo prebacivati odgovornost na drugoga. Priča nadalje kazuje, da je Europa - a

to je, prema svima, zapadna Europa - 1989. godine prestala biti "kontrolnim tornjem svijeta" (Havel), nema više diobe na središta i štićenike (Judt). Padom zida, europski Istok i Jug stavili su Europu na najveću kušnju u njezinoj modernoj povijesti, a to je konačno nalaženje vlastita težišta, granica i identiteta (Mežnarić). Prvi puta u svojoj povijesti cjelovita, Europa više ne može izbjeći pitanja: od čega se ona zapravo sastoji, gdje su joj središta i institucije (Judt)? Budući da su mogućnosti zatvaranja očiju pred zbiljom potrošene, o čemu svjedoči balkanski sukob, Europa se s punom odgovornošću mora suočiti i s glavnim problemom svoje budućnosti, a to je suživot triju različitih kultura i civilizacija na njezinom tlu u idućem stoljeću. Svi autori drže kako Europa, ovakva kakva je sada, nije u stanju iznjedrati inovacije za tako odgovoran zadatak. Želi li se odgovorno ponašati spram idućih pokoljenja, Europa se stoga mora opremiti novim idejama, novim akterima i lišiti se nekih svojih "demoni". Prema Havelu, Europa je to sposobna učiniti bude li se držala svojega humanističkog naslijeđa i savjesti i obnovila vlastite duhovne i intelektualne tradicije, autonomno i samorefleksijom (Kalanj). Pritom bi se morala odreći tradicije "kontrolnog tornja svijeta" preko koje je širila univerzalnosti koje nisu imale sluha za posebnosti (Mežnarić) nego poopćavale ono što je odgovaralo vladajućim elitama Istoka i Zapada (Katunarić). Htjedne li dakle takva Europa odgovoriti zadatku idućeg stoljeća, a to je mir i suglasje različitih, mora se lišiti i svojih najistaknutijih demoni (Judt), etničkog kolektivismi (Havel), rasizma (Judt) i etatističkog nacionalizma iz devetnaestog stoljeća. Pritom, prema Judtu i Mežnarić, Europa ima dvije ozbiljne teškoće; jednu, navikla je na proizvođenje normativnih neprijatelja i drugu, nije navikla na toleriranje različitosti; u njoj, bilo na Istoku ili Zapadu, multikultura nema gotovo nikakvu tradiciju (Judt). Ne savlada li ih, Europa, ovakva kakva je danas, i puna gospodarskih teškoća, ne može obećati prosperitet i sigurnost budućnosti svojih novih članica.

Postoje li izlazi iz tako tmurne prognoze? Postoje, iznadu li se novi akteri i redefiniiraju li se ciljevi preobrazbe novopridošlih društava s Istoka i Juga. Kod svih autora, primarno polje djelovanja nije gospodarstvo; preobrazba i razvoj gospodarstva moraju ići usporedno s promjenama na polju kulture i civilnog društva. Akteri približavanja drugačijosti nisu političari i gospodarstvenici (što pokazuje Katunarić) i njihove organizacije, državne ili naddržavne; akteri su "slobodni građani kao izvori sve moći" (Havel), autonomni deradikalizirani intelektualci (Kalanj), elite kojima treba "mijenjati kakvoću" (Katunarić). Područja djelovanja tih aktera su kultura i civilno društvo; novi akteri ne prijanjaju uz "političku klasu" a niti uz tradicionalne društvene pokrete. Oni jesu politički djelotvorni, no njihov angažman počiva na autonomnom "kulturnom univerzumu", na specifičnoj logici proizvodnje u kulturnom polju (Kalanj). U Europi novi akteri približavanja ne mogu temeljiti svoju djelotvornost na akumulaciji (bilo profita bilo moći) a niti na podržavanju reprodukcije elita koje se prehranjuju takvom akumulacijom (Katunarić). Novi akteri ne mogu davati ton "kategorijalnim identitetima" koji u pravilu "proizvode" neprijatelje i razbijaju "normalni prostor" socijaliteta što znači tolerancije (Katunarić). Novi akteri proizvode i podupiru različitost i drugačijost; stoga ne sudjeluju u stvaranju "normativnog neprijatelja" (Mežnarić), nego pomažu uspostavljanje "zajedničkih vrijednosti" u Europi (Havel), tako da individualni i posebni problemi (kultura, društva) postaju dijelom globalnog pluralizma (Kalanj).

Napokon, svaki od autora ima i poneku "svoju" praktičnu pouku: što i koga poduprijeti i čemu dati prvenstvo u međusobnom približavanju u Europi? Prema Judtu i dijelom Mežnarić, odgovornost je Zapadne Europe da novopridošle zemlje Istoka i Juga brani od njihovih "vlastitih demoni", od postkomunističkih kolektivizama, nacionalizama posebice. Pritom, Zapadna bi Europa trebala podupirati (zajedničkim projektima, dakle financirati) kreativnost u kulturi, znanosti i obrazovanju, stimulirati suradnju među civilnim sferama, onemogućavati rasizam i ksenofobiju, te političkim sredstvima kontrolirati nametanje poimanja državnosti iz devetnaestog stoljeća, koje je "u pravilu uporište protiv promjena" (Judt). A pritom stalno imati na umu novoprepoznatu zbiljnost država i malih nacija.

Silva Mežnarić